

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК ЈОВАН ГРЧИЋ.

БРОЈ 37.

У НОВОМ САДУ 15. СЕПТЕМБРА 1888.

ГОД. IV.

Крену се ветар с југа,
Те гладак разби лед,
Ледене санте иду
У даљни недоглед.

Бујица таква брзо
Све даље одмиче,
А са њом кора туге
Лагано отиче.

К Р А Ј.

На место леда цркву
У срцу дижем ја,
У њојзи нек се слави
Захвалност моја сва.

Захвалност небу, сунцу
И срећну часу том,
Захвалност вечној правди
И добром срцу твојем.

А. Гавриловић.

ХАЊА.

ПРИПОВЕТКА ХЕНРИКА ШЕНКЈЕВИЋА
С ПОЉСКОГ ПРЕВЕО РАЈКО.

(Наставак.)

Ко пет сати ваљало нам се кренути. Хања и госпођа д' Ив облачиле се дотле горе, а ја заповедих да се запрегну лаке кочије за две особе, јер ми се прохтело да јашем на коњу. До Устжице беше подруга миља, елем при лепом времену могасмо врло пријатно путовати. Кад сиђе Хања одозго, обучена истина у црнину, али брижљиво, па и накинђурено, јер така беше очина воља, не могах с ње очију скинути. Дође ми тако лепа, да одмах осетих, како ми срце одмекшава, а отпор и усиљена хладноћа одоше без трага. Али моја краљица прође поред мене баш краљевски, ни да ме погледа, ако се и јесам начинио умиљатим, како сам само умео. Мимогред да кажем, беше мало надурена, јер збиља не имађаше воље да иде, ал' не за то, што је хтела мене да научи, него због других, оправданијих разлога, као што сам се доцније и сам уверио.

Тачно у пет седох на коња, моје госпође у кочије, па се скупа кренусмо. Уз пут се држах Хањине стране, трудећи се свакојако, да свратим на се њену пажњу. Једанпут ме је и погледала, кад се коњ мој пропео на стражње ноге, измерила ме мирно

од пете до главе; рекао бих, да се овлаш и насмејала и, то ме врло осоколи, али одмах за тим окрете се госпођи д' Ив, па поче с њом тако нешто разговарати, да се нисам могао плетати у разговор.

Стигосмо најзад у Устжицу и онде застадосмо Селима. Госпође Устжицке не беше код куће, беше само господар. две гувернанте: Францускиња и Немцица и две госпођице: старија Ђоља, вршњакиња Хањина, лепа и доста, по себи, замамљива девојка, кестенасте косе, и млађа Марија, још дете. Госпођице се, после поздрава, упутише у башту на јагоде, а мене и Селима узе собом господин Устжицки, да нам покаже своје ново оружје и нове псе за вепрове, које је набавио, за велике новце, чак из Вратиславе. Споменух већ, да је господин Устжицки био најстраснији ловац у целој околини, а уз то човек врло честит, добродушан и услужан као и богат. Имађаше само једну ману, са које ми додијаваше, то јест, удиљ се смејао, за сваку реч ударао се рукама по трбуху, понављајући: „трице, господине мој! како се оно зове? но?“ Прозваше га за то трице-сусед или га зваху сусед како се зове.

Елем трице-сусед одведе нас у штенару, не уни-

мајући на ум, да би ми можда сто пута већма волели бити код госпођица у башти. Неко време слушасмо стрпљиво његове приче, док најзад ја не напоменух, да имам посла с госпођом д' Ив, а Селим ни пет ни шест, него одвали:

— Све је то лепо и красно, мој господине! пси су врло лепо, али шта би, кад ми обојица већма волемо, да идемо госпођицама?

Господин се Устжицки пљесну рукама по трбуху.

— Е па, трице, господине мој? како се оно зове? но? Кад је тако, ви идите, идем и ја с вама!

И одосмо. Но за мало се показа, да нисам имао шта тако здраво желети. Хања, која се држаше подаље од својих другарица, још ме удиљ гледаше преким оком и можда намерно забављаше се са Селимом: мене допаде, да забављам госпођицу Љоља. О чему сам разговарао с госпођицом Љољом, шта сам све трпао и како сам одговарао на њена пријазна питања? не знам, јер сам пратио удиљ Селима и Хању, прислушкујући сваку њихову реч, па зећи на сваки поглед и покрет. Селим то није приметио, ал' је приметила Хања, па намерно стане тише говорити или погледа, с неком кокетеријом, свога друга, коме је чисто ласкала та њена милоншта.

„Стани мало, Хања, помислих у себи, кад ти мени чиниш на жао, чинићу и ја теби.“ И тако мудрујући, окренем се својој другарици. Заборавио сам споменути, да ме је госпођица Љоља врло радо гледала, и показивала ми то и сувише јасно. Елем почех бити према њој пријазан, удварах јој се и смејах се, и ако ми беше више до плача, него до смеаха, а Љоља ме погледаше, сва зажарена, својим влажним, тамно-плавим очима и поче бивати некако романтично расположена.

Ах! да је знала, како сам је мрзео у тај мах. А ипак тако бејаш зањат својом улогом, да сам учинио и нешто гадно. Ево шта: кад је госпођица Љоља, у разговору, начинила неку пакосну примедбу о Селиму и Хањи, а ја, ако се и јесам стресао у души од гнева, ипак јој не одговорих, као што би ваљало, него се само глупо насмехих и одбих је ћутањем. Ходасмо тако читав сат, за тим нам спремише паужину под жалосним кестеном, којег гране, спуштајући се крајевима чак до земље, чињаху као неки зелени свод над нашим главама. Сад сам тек увидео, да Хању није само због мене мрзило ићи у Устжице, него да је имала својих много оправданијих разлога.

Ево шта је било: госпођа д' Ив, као потомак старог француског племства и уз то образованија од других учитељица, поносила се од Францускиње, а особито од Немице из Устжица; а ове опет обе мишљаху, да су нешто боље од Хање, јер јој дед беше

слуга. Али добро васпитана госпођа д' Ив не даде им прилике, да то осете, а оне отворено и чак неуљудно омаловажаваху Хању. Беше то обична женска пакост и амбиција, али ја не могах допустити, да моја драга Хања, сто пута вреднија од читаве Устжице, буде њихова жртва. Хања поднашаше то понижавање с тактом и пријатношћу, која беше украс њена карактера: ипак ју је то болело. Кад је госпођа Устжица била код куће, тога није могло бити, али у тај мах се обе гувернанте послужиле добром приликом. Чим је Селим сео поред Хање, одмах почеше шапутати и пецкати, а помагаше им по мало и госпођица Љоља, јер је завидела Хањи због лепоте. Одбио сам та пецкања неколико пута оштро, можда и сувише оштро, али за мало ме замени, мимо моју вољу, Селим. Видех, како муња гнева пређе преко његових обрва, али одмах дође к себи и умирен пресече подругљивим погледом гувернанте. Оштроуман, досетљив и разговоран, као мало ко у његовим годинама, за час их тако утуче на лој, да не знаћаху, куда да се дену. Помагаше му у том госпођа д' Ив својим угледом и ја, који бих зар радо и излукао обе туђинке. И госпођица Љоља, не хотећи ме вређати, пређе на нашу страну и беше, ма и неискрено, два пут више пријазнија с Хањом, него обично. У кратко: наш тријумф беше потпун, ал' и опет на несрећу и на велику моју муку, главна заслуга и овај пут допаде Селима. Хања, која мимо цео такт, силом задржаваже сузе, које јој се тискаху на очи, стаде гледати на Селима, као на свога избавитеља, с захвалношћу и обожавањем. И тако, кад се дигосмо од стола и опет стадосмо шетати све двоје и двоје по башти, чух, како се Хања нагнула Селиму и шапнула му узбуђеним гласом:

— Господине Селиме! ја сам вам врло...

И прекиде нагло, бојећи се да не бризне у плач, а узрујаност, против њене воље, преузе мах.

— Госпођице Хања! не говоримо о томе. Неможте се на то освртати и... нека вас то не мучи.

— Видите и сами, како ми је тешко о том говорити, али хтедох, да вам се захвалим.

— Ал' за што? госпођице Хања! за што? Ја не могу поднети суза у вашим очима. Ја бих за вас радо...

Ту наједаред заћута, јер не умеде да нађе zgodне речи, а можда је за рана приметио, да се сувише попустио осећајима, којих му беху препуне груди; елем само збуњен окрену главу, да се не види, како је узбуњен, и заћута.

Хања гледаше у њега расветљеним очима од суза, а ја већ бејаш на чисто, шта је и како је.

Љубљах Хању свом снагом млађане душе, обожавах ју: љубљах ју онако, као што само на небу

Љубе; љубљах јој стас, љубљах јој очи, сваки прамен косе, звук гласа; љубљах сваку њену хаљину, ваздух, који дисаше, а та ме љубав скроз прожимала и била не само у срцу, него у целом моме бићу: живљах само у њој и њој, текла је у мени као крв, избијала из мене као топлота. Код других можда има још нешто поред љубави, мени беше цео свет у њој, иза ње ништа. За свет бејаш слеп, глув и глуп, јер ми разум и чула беху забављена само тим јединим осећањем. Осећах, да горим као запаљена бакља и да ме прождире тај пламен и да гинем и да умирем. Шта беше та љубав? Велики глас, велики вапај душе другој души: „моја обожавана, моја света, моја љубљена, чуј ме!“ Сад више нисам питао, шта се збило, јер увидех, да Хања не одговара мени на ту срдачну молбу. Међу равнодушним људима, ходи човек, који жели љубави, као по шуми и виче и дозива као у шуми, чекајући, не ће ли му се одазвати симпатичан глас, елем још ни за то нисам питао, шта се збило, јер ми се на моју љубав и на узалудни мој вапај одазваше два симпатична гласа: Селимов и Хањин! Дозиваху се узајамно гласом срдаца, дозиваху се на моју несрећу, не знајући ни сами за то. Једно другоме беху као шумски одјек и једно за другим иђаше, као што иде одјек за гласом. И шта могох ја учинити против те судбине, коју они могаху звати срећом — ја: несрећом? Шта сам могао учинити против тога поретка природног, против те кобне логике ствари? Како да задобијем срце Хањино, кад га нека неодољива снага навија на другу страну?

Оделих се од друштва, па седох на баштенску клупу, а мисли ми шумљаху по глави, као јато преплашених птица. Обузе ме бес патње и очајања. Осећах, да сам, у сред родбине, међу милим и искреним срцима, ипак тако усамљен; цео свет ми дође тако пуст, сиротан, небо нада мном тако равнодушно на људску кривду, да и нехотице овлада у мени једна мисао над свима другима и заклони све и покри својим туробним миром. Име јој беше: смрт. А после: излазак из тога лавиринта и крај мукама и расплет читаве те тужне комедије и распцеп свију чворова, који ми боно опасиваху душу, и отпочинак после мука; ах! онај отпочинак, којег бејаш тако жељан: отпочинак таман, отпочинак ништавила, али тихи, вечити!

Бејаш као човек изнурен сузама, патњом и сном. Да ми је заспати! заспати! мишљах у себи, по што по то, ма по цену живота. После опет из мирна, огромна, ведро неба, камо је давно одбегла моја детиња вера, долети још једна мисао као птица и спусти ми се на мозак. Мисао та беше у овим кратким речима:

А кад би ипак?...

Беше то ново врзино коло, у које ме утисну сила неумољиве судбине. Ох! страшно сам patio, и оданде, из оближње алеје допираху ми веселе речи или тихи полугласи разговорна друштва, око мене мирисаше цвеће, по дрвећу цвркутаху птице, спремајући се на починак; надамном се простираше ведро небо, зажарено вечерњом румењу: све беше мирно, срећно, ја једини болан и стиснутих зуба, жељах умрети, у сред тога бујнога живота.

Наједаред задрхтах: предамном зашупта женска хаљина.

Погледах: беше госпођица Љоља. Беше некако мирна и пријетна, гледаше ме с учешћем, а можда и више него с учешћем. У вечерњем блеску и сенкама, што их бацаху дрвета, дође ми некако бледа: расплетени, зар случајно, перчини просули јој се низ плећа.

У тај мах не осећах мржње према њој. Душо, једина милостива душо! — помислих — долазиш ли, да ме утешиш?

— Господине Хенриче! ви сте некако тужни, да нисте ббни?

— О, јест госпођице! болан сам, — завапим узрујан и зграбивши јој руку, притискох је на своје врело чело, за тим је страсно пољубих и утекох.

— Господине Хенриче? — повиче за мном потихо.

А у исти мах испадохе на скретњи од стазе Селим и Хања. Обоје видеше, шта је са мном било: видеше, како пољубих и притискох на чело Љољину руку: видеше то обоје, па се насмешише и погледаше једно у друго, као да ће рећи:

— Знамо, колико је сати.

У то већ стиже и време, да се иде кући. Селимов пут одмах иза скретње завијаше на другу страну, ипак се бојаш, да нас не ће пратити. Журно уседох на коња и заокупих гласно, да је већ доцкан, да је време да идемо и ми и Селим. На растанку ми госпођица Љоља за чудо топло стиште руку, ал' ја јој не одвратих и тако се кренусмо на пут.

Селим одмах на скретњи нави, али први пут пољуби на растанку Хању у руку и Хања му то не брањаше. Престала ме већ забацивати. Беше и сувише мила и пријатна, те је заборавила све, што је било, али ја ту њену добру вољу тумачих, да не може бити горе.

Госпођа д' Ив одмах после неколико минута задрема и стаде клањати на све стране. Погледах Хању; не спаваше; очи јој беху раширене и сјајне, као од среће.

Није зар прекидала ћутања, беше очевидно и сувише забављена својим мислима. Истом близу куће

погледа у мене, па видећи да сам тако замишљен, рече:

— О чему ви тако мислите? Да не мислите на Љољу?

Не одговорих ни речи, само стиснух зубе и помислих: кињи ме, кињи, кад ти је то мило, ал' не

ћеш извући из мене ни гласка. Но Хања збиља ни не сањаше, да ме кињи. Запитала ме, јер је имала право да запита.

Задивљена мојим ћутањем, понови још један пут питање. Опет ништа не одговорих. Сад мишља-ше, да је то пркос још од пре, па тако и ућута.

ВЕРА, ЉУБАВ И НАДА.

Ва веру Христа Бога распеше гадни људи. Његову веру шује, она ми греје груди. Кад познах тебе милу, не могах тајну крити: Дадох ти веру тврду, да ћеш ми љуба бити. Ох, веруј, чедо, веруј, док срце бурно бије! Зар живот само вера, љубав и нада није?

Доћи ће некад време: срце ће лакше бити, За прошле, хладне дане сузе ће очи лити, У срцу биће зима, на глави седе власи... Па зато, док си млада, нека те љубав краси! Ох, љуби, чедо, љуби, док срце бурно бије! Зар живот само вера, љубав и нада није?

У борби клонух, падох — то беше кобно доба: Ја видех пронаст своју и слику црног гроба. Ну дође нада жарка, ублажи чемер јада, И ја се надам, скоро бићеш ми љуба млада! Надај се, чедо, надај, док срце бурно бије! Зар живот само вера, љубав и нада није?

Сава Д. Мијалковић.

АФРОДИТА.

РОМАН ИЗ СТАРЕ ЈЕЛАДЕ.
НАПИСАО ЕРНСТ ЕКШТАЈН.

Прва глава.

Вило је то године петстотинапедесетпрве пре Христове рођења. Обала латамског залива сијала се у вечерњом осветљењу. На висини узаного друма, што је водио из Миласе у малоазијски поморски град Милит, стојао је, о палицу наслонен, леп, једар младић. Његов хитон, на боре препасан, сав је био прашан. Са левог му плећа висео је о широком кајишу кожан свежљај, у којем су биле хаљине и алат уметника-образника. Агонтије из Миласе радио је био у радионици Атињанина вара Фарака три године као ученик. Сад је мислио, да је доста јак, да би могао стати на своје ноге. Тако је онда употребио прилику, кад је племић један пријатељ мајстора из Атине пошао у Аликарнас. Покупивши своје нешто траља укрцао се с Атињанином у лађу па после брзе, сретне вожње доспео је до обале Мале Азије. Од Аликарнаса је пешке отишао до Миласе, провео је онде неколико недеља на скромном дому свога оца, који је био колар а на неколико стадија пред градским капијама имао нешто мало земље, па онда је почетком месеца Воједромјона — дакле пред јесен — пошао у славни поморски град Милит, чија позоришта и храмови, обасјани од сунца на заласку, сад пред њиме лежаху.

Неколико се минута одмарао те је, шћућуривши се на стрмени пута, појео комад јечмена хлеба и једну гранату. Сад се дигао па је свежим и слободним оком стао гледати по околици свуд унаоколо. Панорама је одиста била дивна. Лево град и трагасејска острва; даље сугорје Микале са врлетним предгорјем, што но се као грдан рт од каквога мача пружао у сиње море; а с друге стране обала залива са својим селима и летниковцима — све утонуло у прекомеран сјај.

„Није ми чудо,“ рече Агонтије сам себи, „што Милит тако милује вештине! Никада — па ни у Атини — нисам видио тако заносне игре у светлости, толико боја и црта!“

Стресе сад прашину с одела, још последњи пут погледа на онострану обалу затона, где су две снажне групе пинија у плавичасту блеску означавале ушће славнога Меандра, па онда пође даље, у себи се питајући, да ли ће будућа судба његова ићи у сличним вијузима као сребрнкаста ова река.

За мало па дође до пространа летниковца. Радознано погледа преко ограде у перивој, који је кућу опкољавао са три стране. Из сеничника наине орила се раскалшна вика, гласно довикивање и церекање. Пет до шест младих људи у господском оделу канда

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се баш тек дигли са пијанке па сад, настављајући добру вољу свога симпозијона, шећу кроз чардаклије и лоровину.

„Видиш ли ти, Кононе, како сам ја имао право?“ зачу се сад глас црноока делије једног, коме ни силно вино није кадро било просути румен у бледо лице. „Ти мислиш, ваља само да тренеш, као Див, кад пољуља висове Олимпа. Али је Нејера чедна па је ни богати Конон не ће одмамити са стазе врлине.“

Ословљени, узрастан човек од својих тридесет година, најстарији у друштву, промери младога Олора подругљивим погледом.

„Мислиш ли ти, мој деране,“ рече пуним гласом, „ја можда гинем за кидонским јабукама, што расте по друму? Син Алкминин донео је јабуке Јесперида, а ко је њему сродан, тога мами баш оно, што је потешко. Баш с тога, што ми Нејеру означеше као најчудноватији изузетак од правила, позвао сам је на обед, па одиста мени би и самоме жао било, да се одмах први пут подала, као ваша Лисистрата или Ника, што се вечито смеши. У осталом, није ли вам зар пало у очи, да је девојчуљак тај, при свој младости својој, права уметница? Још никад се у овој кући није тако мајсторски посвирало у двојнице, као што нам је свирала красна Нејера. Лисистрата ми је крај ње дошла, као Мида крај Аполона.“

„То се зове обилазити,“ смејао се Олор. „Ти славиш уметницу, јер не можеш да задобијеш жену.“

Сад се и остали умешаше у тугаљиви разговор, јер су сви знали, како је слава недољивости за Конона, при свем том, што је мало јаче у годинах, право животно питање. Па ако се иначе штедила његова сујетност, после толико пехара најтежега кипарскога вина престали су обзири.

Што се више Конон трудио, да остане равнодушан и миран, тим је јасније избијао његов јед, нарочито сад, како је при шетњи и код њега почело да овлађује дејство попитога вина.

У тај се мах међу ијонским стубовима трема укаже диван лик девојачки, танка струка, окретан и лица живахна. Ко је красној Нејери тако погледао у блиставе очи, тај одиста не би помислио, да је фуралица од својих друга са свим друкчија, што се тиче чедности. Те се очи сијале као у одсеу страсти; румене усне као да маме на пољубац, врелије још и жељније, него усне у обе друге, што закићене главе за Нејером изађоше.

Конон, на победу навикнути власник летниковца тог, са чудним смешешем погледа преко, као да је накан решити се на што смело.

Умиљато јављајући се, ишле су уметнице кроз средњи дрворед према капији. Изађоше на друм.

Две од њих, сањалица Ника и озлоглашена Ли-

систрата, савише у страну пут обале, где им је тога вечера у кући богата неког новичице ваљало пратити игру неколико Мисиркиња.

Нејера похита право до Милита. Поруб хаљине њене окрзне младога вајара, који је, у потаји занет раскошјем перивоја и сјајнога летниковца, за последњих минута непомично стајао и са најивним и безобзирним интересовањем уметничким посматрао, што се збива за оградом. Она му као зачуђено погледа у лице па откорача даље.

Аконтине погледа за њом. У златним је зрацима одсјајивала хаљина јој шафранове боје према плаветноме небу; светлуцава наруквица, црне власи, скрлетно црвенило узица на сандалама јој, које се у врло красном контрасту припиле око особене белине округластих јој чланака, све је то било пре-красно и дивота живописно.

Безазлено посматрање младога уметника наједаред би прекинуто. Нејера још ни сто корачаја није била одмакла од летниковца, а Конон, сав црвен у лицу, иза густога цбуна лоровине изађе пред њу па јој у пут стане, у шали јој довикнувши: стој!

Она га питајући погледа.

„Слатка Нејера,“ смешио се Конон, који није приметио младога вајара те мислио, да је сам, „ти си пропустила те ниси понела уобичајени дар гостински.“

Нејера се дохвати за појас, камо је метнула сребрњаке, што јој пре поласка дао био Јеврота, роб Кононов.

„Ти се вараш, господару,“ одврати она крепко. „Ево мога ксенијона, ако ти је по вољи, да тако назовеш награду за незнатне моје услуге.“

„Није дар то, што си заслужила . . . У опште, ја признајем: израз дар гостински није био срећно изабран. Не ја, него ти, Нејера, ваља да дарујеш! За ружу из мог перивоја, што ти је у коси, дај ми ружу дивних твојих уста. То је тако адет у кући Кононовој. Ти видиш, друм је и горе и доле празан, па све и да види когод: умилној уметници нико не би замерио, јер сте ви створене за љубав! Пољуби ме, лане моје!

Хитар поглед испод трепавица красног девојчета полети до Аконтине, а раздрагани га Милићанин још никако није опазио. За тим ће учтиво:

„Ти се и опет вараш, сине Филипов!“ Нисмо ми створене за љубав, ми уметнице, него за службу бесамртној Муси. Ако си рад да љубиш, а ти отиди у Милит на трговеште, тамо ћеш наћи, што желиш; или још боље ожени се, племенити Кононе, јер ћеш лагано и остарити.

Јасан се смех заори за учтивом том пакосћу; пријатељи се наине дошуњали за смелим освајачем

на су сад у највеселијој раскалшности стајали за грмом.

Смех тај учини те се и онако доста нестриљиви Конон баш ражљути.

„Лудо мала!“ рече подругљиво. „Ваљало би богињи љубави на колених да рекнеш хвалу, кад се Конон понижава те се теби улагује! Мислиш ти, да те ја не провидим? Или хоћеш ваљда да ти верујем, е си сушта Артемида? Ти, којој из сваког ока читави тобоци љубавних стрела извирују? Мудра си, али ниси тако мудра, да би могла преварити Конона. Правиш се ретка и скупоцена, да би достигла што веће, него хитру шалу тренутка. Видиш, Нејера, без те промашене игре комедијашке можда би ми одиста пало било у памет, да те узем за драгану своју: сад пак мораћеш се задовољити с оним, што ти моја добра воља тек онако од ока овде на путу даде. Ево ти!“

Снажним рукама обавије изненађено девојче па се нагне, да своје усне притисне на њене. Али му се Нејера одупре снагом, каквој се није ни надао. Обе руке упре о његова прса па се тако енергично сагне у страну, да он није постигао цели своје.

Још се хрвали обоје, кад Аконтије приђе и богатога Милићанина нежно, но уједно и снажно, десницом о раме удари.

„Господине,“ рече учтиво, „немој заборавити, да за јака није лепо, на зло употребити своју надмоћ и у шали!“

Конон, кад је спазио странца, пусти фрулашицу. На чело му се попе врела румен.

„Ко си ти,“ запита, севајући очима, „те се усуђујеш напасти ме овде на сред пута као разбојник?“

„Коларски сам само син,“ одврати Аконтије с господственим држањем, „али сам рода слободна те по томе и у праву, бранити немоћне против прекршаја и племића и светле господе; јер ће и овде ваљда, као у Атини, владати закон, а не богаташка самовоља.“

„Безобразнице!“ дрекне Милићанин. „Нису које-какве доселице овде позвани, да над законом бдију, него оци нашега града, међу чије породице и моја спада. Баш ћу видети, да ли ће ми бескућник занатлија забранити да збијам шалу са раскалшном девојчуром!“

Док се Конон с Аконтијем тако протеривао, докле је Нејера и нехотице побегла за леђа лепоме момку, који је одмах у ње разбудило био најживље симпатије. Како је Конон накан био да настави своју шалу, то се само од себе тако десило, да му је Аконтије стајао у путу.

„Молим те, да одеш мирно својим путем,“ рећи ће Конон усиљено равнодушно. „Заборавићу онда,

да ти је насилничко мешање у туђе ствари било увреда за мене.“

Аконтије се не маче с места. Можда је само био пренеражен те је тако круто и непомично стајао.

„Чујеш ли ти?“ повиче Милићанин, још једнако се савлађујући.

Како Аконтије и даље не одговори ништа, зграби га Конон, свладан напрасним бесом, за прса, у намери, да га силом отисне у страну. Но Аконтије је у исти мах руку му зграбио па је тако силно стиснуо, да је Конон, цикнувши, одмах испустио хитон младога вајара.

Другови Кононови, кад опазише, да је дошло до гужве, изађу из лоровине па непристрасно стану мирити.

„Немаш право, Кононе,“ рече Олор. „С преваром и силом може најружнији сатир пољубити најдивнију нимфу. Шта дакле доказујеш ти, све кад би ти и пошло за руком, да савладаш крту Нејеру? А странац те само опоменуо, као глас твоје савести, која не би допустила толики прекршај против правила у животу.“

И остали се с тиме сложише тим пре, што Аконтије, кад се одбранио, није ни даље тражио боја а ни изгледао да се тријумфујући руга, него се пред богато одевеним младићима у умиљатој забуни стао извињавати. Сад се и Конону учинило да ће бити најбоље, да ствар бар спољашње узме олако. Доста му је било, да крадом бесно и презорно погледа на странца, па онда се упусти у шалу са друговима.

Док се тако друштво враћало у летниковац, докле је Аконтије уз Нејеру јездио ка граду. Било је са свим природно, да је Нејера младићу, који ју је одбранио од обести богатога Милићанина, промуцала неколико речи у захвалу, па како су обоје ишли једним путем, то није било узрока, да се растану, кад је захвала била казана. Аконтију се допало живахно биће младог девојчета, ма да га је жива ватра очију њених час по узнемиривала. Црте су Нејерине биле чудновата смеша умерене љупкости и пола угушене жесточине у осећању. Црте, које као да су доказивале кадрост необичне страсти, нису се истицале сувише јако и наметљиво: но Аконтије је на први поглед опазио, што би стотина других открили били тек после које године, па кад је то увидио, мало му је било неправо, ма да је иначе спрам девојчета осећао симпатију. Осећај њене захвале као да је далеко хтео да наткрили значење речи њених. Колареву је сину било тако, као да га тај осећај захвале обвија тајанственим мрежама те му тако одузима слободу душевног му кретања.

„Ти си родом из Милита?“ запита је мало после-

„Са острва сам Дромиска,“ одврати она. „Ено оданде!“

Покаже преко затона.

„Јесу ли ти родитељи још живи?“

Она лагано задрма главом.

„Нису, странче! Сирота је Нејера са свим сама у широком свету. Али како је теби име, да те од сад могу звати по имену...?“

Мало устежући се одговори јој Аконтије. Опет га је обузело оно чувство, као да га неко у мрежу плете. Но онда сам себи рече, да се подао будаласту уображењу; можда је то милост богова, који му тај пријатни и умиљати створ у сусрет доведоше; та сад не улази у Милит са свим као странац, него га прати биће, које заједно с њиме осећа. Те тако ти се он рашћерета, саопшти јој своје планове и наде па је на послетку запита за Меланипа, свештеника Афродитина, коме га је Фарак, мајстор Атињанин, препоручио. Нејера га извести, колико је и сама знала. Меланипа је свет знао као добра и љубазна човека; да ли је кадар озбиљно од хасне бити младићу, то није знала.

Друм се сад спуштао. Код идућег савијутка опазала се кроз винограде југоисточна капија.

Још неколико стадија, па си на мети,“ рече Нејера. „Стан је Меланипов десно на трговишту, преко пута двору архонтову. Свако, когагод запиташ, знаће те упутити. Ја те не могу пратити: била би то лоша препорука! Нас уметнице сматрају за разуздан свет...“

Аконтије јој зачуђено погледа у лице.

„Па немају баш ни неправо,“ дода она ђаволасто, „ма да глас целог рувета често сувише терети поједину.“

Он озбиљно стане главом дрмати.

„Што сам до данас видио, то ме гони, да друкчије судим о уметницама Милићанкама,“ рече умиљато. „Ако ти је само по вољи, слободно ме прати!“

„Не, не! Не можеш ти залутати. Управо овде води пут до храма Дивова а оданде ћеш савити на лево. Ако си иначе рад бити ми пријатељ, примам то и бићу ти благодарна. Свако ме пре подне можеш наћи на улици крај пристаништа, где продајем цвеће и венце. Чудиш се, Аконтије? Живот је скуп у Милиту а,“ настави смешећи се, „Нејера је рада некад мужу свом да донесе леп мираз.“

„У улици крај пристаништа?“ понови Аконтије. „Тамо ти седиш?“

„О, не!“ одговори девојче. „То би сувише било господски за овакав свет, као што сам ја, ма да су моји родитељи били некад имућни те ми никакав пророк не би био прорекао, да ће ми вештине, којима се бављаш весела ради, још бити хлеб насушни.

Ја седим далеко у западној четврти. Боље да ти прећутим улицу и кућу, да не би, пролазећи кроз град, икада дошао у искушење, да распиташ за мене.“

Прођоше кроз капију. На првом раскршћу застане Нејера.

„Овде се наши путеви разилазе,“ рече замишљено. „Нека богови благослове час, кад си у Милит ушао.“

За један се тренутак није макла. Аконтије јој пружи руку. Она умилно наклони главу, још му једаред захвали за обрану и заштиту па је онда нестане међу шарену вреву и тишму људи у великом граду.

Меланип, свештеник Афродитин, шетао се под стубовницима у дворишту, кад му роб јави, да је дошао странац неки. Како је био научен, у то доба бити сам те у тишини премишљати, мало се Меланипу у први мах чело натупило. Но одмах је борба с чела нестало, кад је погледао у отворено лице младићево, који је скромно а уједно и сигурно ступио преда њ те му у руке дао писмо мајстора Атињанина.

Читајући писмо неколико је пута дигао паметно своје бистро око те је са све то више допадања стао гледати вिति лик, чије држање и израз канда потпуно одговараше оном, што му је пријатељ из Атине речито разлагао.

„Дакле уметник,“ рече, кад је прочитао писмо, „па ученик Фараков! Пре десет дванаест ли година, кад сам се неколико месеци бавио у Атици, био сам срећан те познао честитог мајстора и загледао му у дивну радионицу. Да је човек био његов ученик, то је већ доста препоруке. Но ја овде читам, да ниједан твојих другова није био теби раван, ни по мару, ни по уметничку дару. Добро ми дошао, Аконтије! Прави дар је за мене од вајкада био предмет светих симпатија те ћу радо слабир својим силама потпомагати те и унапређивати, ма да је дар сам најбољи унапређивач свој. Пре свега пак — ти ћеш бити уморан и гладан. И боговима треба јела.“

Док је Аконтије муцао неколико речи у захвалу, дотле је Меланип дозвоа роба, који је младића довео био у аулу. Клитифонт, снажан, доброћудан делија, изађе из суседне екседре на врата, која су била ћилимом застрта. У екседри је баш запалио уљенице, јер се почело већ смркавати.

„Пријашко,“ рече Меланип Клитифонту, „де ово ме младићу, госту нашем, удеси купатило па се онда побрине за вечеру.“

Роб оде. За пет се минута врати са молбом, да странац пође за њим.

Аконтије је дотле са добрим својим домаћином седио на каменитој клупи под колонадама те му у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

кратко разложио своје намене. Меланип га је стао хвалити, што је предузео себи, да штеди, што може више, и да се свега одрече, како би се свом снагом могао одати великом уметничком делу, кад и онако за први мах није принуђен радити за хлеб насушни.

„Нисам богат,“ додао је био Меланип; „а и држим, да су ред и умереност најбољи пријатељи оном, који ствара уметнине, с тога и теби препоручујем, да са то мало, што имаш, управљаш као што треба. Но ако би ти усанула средства, пре но што срећно довршиш рад, који си намен да створиш, а ти ми то без зазора реци. Толико има још Меланип у свако доба, да ревноте садругу утре стазу. Ја велим садругу; јер и уметник је свештеник вечне лепоте. На жалост ми закон забрањује, да ти дуже од једне ноћи дадем ноћишта у овој кући. Но ја познајем град и одношаје му до најмање ситнице. Сутра зором помоћи ћу ти тражити: скроман па ипак удесан стан, у којем ћеш мирно моћи радити, лако ће се наћи.“

Пошто се Аконије у купатилу окрепио и прашни свој свакидашњи хитон заменио бољим, сео је с Меланипом за сто. Била је то проста вечера, што је Клитифонт на сто донео: јечмени хлеб, мед, хладно печење, бадеми и смокве; уз то је било вина с водом, какво би Конон са размаженим учесницима свога симпозијона зацело презрео био. Но весео је разговор зачињавао скромне залогаје. Што је дуже Аконије слушао глас Афродитина свештеника, то му је све одлучнији бивао јасни осећај, да се овде срео са човеком праве наклоности а уз то особене несебичности, са свежом, уморачком личношћу, о чије је пријатељство вредно отимати се. Ко непозната човека са тако топлошћу дочекује како тај тек пријатеља мора да воле!

На три сата после заласка сунчева одведе свештеник Афродитин свога уморнога госта до иперјона, горњег спрата, где су биле гостинске собе. Ту је Јеварета, редуша, наместила била чисту постељу. Меланип пожели госту лаку ноћ па се онда сиђе низ степену, да и сам оде у своју ложницу, где набрзо и заспи, како је већ био унутрашње армоничан а уз то здрав човек. Аконије пак још је добар један сат крај сретлости тињаваго жишка свог ходао горе доле, час стао на прозор па стао гледати по стазама у башти и на кровове града, месечином обасјане, час је опет посматрао просте, али пуне стила фреско-слике — имитације славних ремек-дела — а при том се пола несвесно повађао за игром својих мисли, које су боравиле час код злопеглеће Конона, час код лепе Нејере, по највише код Меланипа. Све је топлији, све радоснији бивао осећај, што му душу прожимаше, што је више пред

очи му изашло то одиста очинско лице. Да није било неке црте враголанства, што је свештенику око речитих усана лебдила, био би личио на Дива, како с оне стране Архипелага седи у храму Атинину. Но што је Меланипу недостајало до божанске озбиљности, тога је имао с друге стране обилно у човекољубљу и љубазности, која осваја срце. Аконије је појмио, да тога човека не само да може поштовати и ценити, него га може љубити од свег срца.

Сутра дан у јутру, још није право ни свануло а Аконије се дигне са постеље, освежен и окрепљен. Доле при земљи већ је одавна била нека полагаљасна живост. Меланип је рано устајао. Волео је, још пре но што се сунце роди, да изађе до обале, где је уживао гледајући море и дивни приказ дана на устанку. Међу тим је редуша с робом почистила стан, опрала оба дворишта и држала у приправности акратисму — кришке хлеба с чистим вином.

Кад је Аконије дошао у аулу, није се Меланип још вратио био са своје јутарње шетње. Тако је млади вајар имао каде да прозбори коју са врховним робом Клитифонтом. Није показао баш претерану радозналост по ипак је дознао од разговорнога слуге, да Меланип није удовац, као што је мислио Аконије, него нежењен.

„Можда ти је чудно,“ шаптао је Клитифонт, „да први свештеник небеске Афродите тако чисто сам са собом у опреци живи; јер ко с дана у дан има да жртвује богињи, мислио би човек, тај би вађало пре свију осталих да призна њену неодољивост, те да даде себи запалити машале Именејеве. Одиста, као што знаш, правило је, да су свештеници ожењени; у неким градовима то закон чак и прописује, па и Милиту би било правље, да се наш господар покорио том обичају. Али се против судбе не може дићи ниједан човек, па ни бесамртни богови.“

Ту заћути, као да је од Аконија очекивао питање какво. За тим са важним лицем настави: „Нико не зна подробније, али се говори, да је Меланип с тога остао нежењен, што отац девојке, која се младићу допадала, никако није хтео да му је даде. Била је то љубав, не као што су данас у обичају, површина и с поља само, него дубока и врела, као у старо време, кад је Леандар пливао по валима Јелеспонта, да види своју Ироју. А и она је њега, кажу, љубила; али ти знаш наш ијонски адет. Ретко се кад и мотри на то, да ли млада девојка воли или не. Меланип је био сиромаш и од ниска порекла; њен отац пак био је зјело богат и рода племићкога те је присилио ћерку, да даде руку себи равну младожењи.“

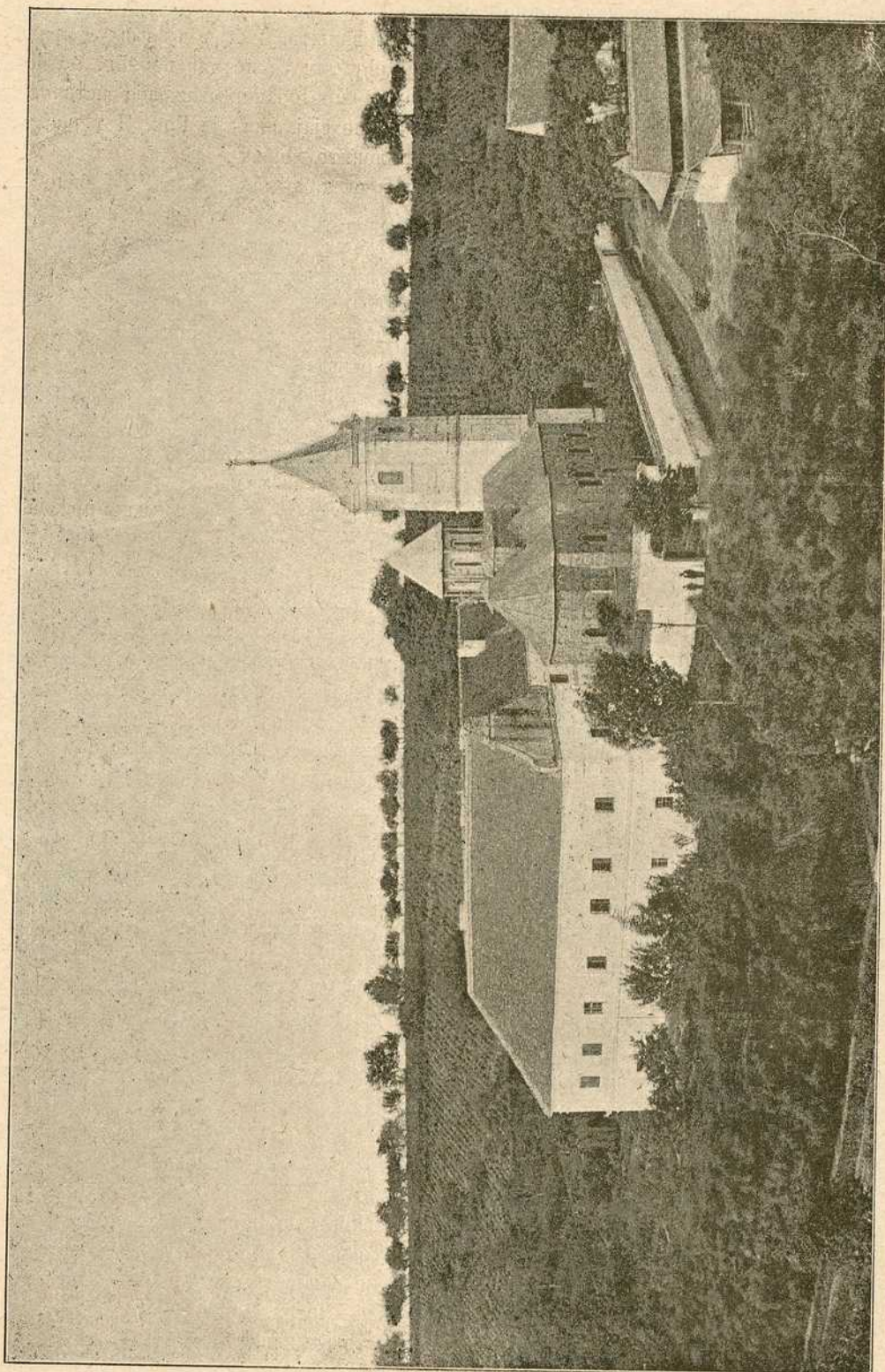
„Надам се,“ рече Аконије, „што ми ти овде саопштаваш, нису тајне, које би ти вађало крити.“

„О не!“ одговори Клитифонт. „Ја ти припове-

дам само познате ствари. Сваки деран у Милиту зна за Меланипову љубав у младости. Дабогме: ко је била та девојана, ко ју је просио, о томе нико не зна

вио у највећој тузи те никад више ни помислио, да дому своје нађе газдарицу.“

Са врата се зачуше кораци. Меланип уђе у аулу,

Манастир Привна Глава у Фрушкој Гори.

ништа поуздано, јер се ствар дешавала у тишини, а нико сад нема петље, да запита нашега господара. Толико стоји, да је обманути читаве године прожи-

пружи младићу руку на рече дубоким, звонким гласом:
„Диван дан, Аконтије! Сунце, које овде у дво-
ришту једва позлађује врх крова, на пољу је раз-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.сyло.сво обиље најватренијих својих зрака. Заиста, кад тако погледам преко мора, вечито тајанственога, тада појмим, како је могла постати побожна скаска, да се Афродита, неограничена лепота, дигла из дубине морске. Народ вечито пита, од куда му дође који бог, јер народ оно, што је непојмљиво, мери земаљским мерилом: по лепше на то питање није зацело никад нико одговорио, него свежи мит о богињи, која се родила у пени морској.“

„То је истина,“ одврати Аконтије. „Афродита, вечна лепота, неиспитљива је и недохитна као и дубина морска. Све, што је одиста лепо, загонетка је за нас; а највећа је загонетка жар, који плане са лепоте а ми га љубављу зовемо. Прави би уметник морао богињу тако приказати, да јој то загонетно, тајанствено буде као вео над лицем, које снева миле снове.“

„Јеси ли рад, да то покушаш?“ запита свештеник.

„Још не,“ одговори Аконтије скромно. „За тај ми покушај недостаје победоносно опробана рука, која се тек још мора навикнути на то, да ствара са свим самостално и без савета искуснога мајстора; па недостаје ми и женски пралик, са којег бих могао позајмити црте такве Афродите. Ти знаш: ништа не ствара уметник из себе. Што га од других људи одликује, јесте његов дар, да посматра и посматрено да прикаже у уметничком делу. Но никада, па ни у улицама Атинским, нисам срео лице, које би одговарало лику, како га носим у срцу.“

„Ја сам једну познавао,“ рече свештеник пола замишљено. „Но судбина је уништила, што је само длето могло овековечити.“

Кад су доручковали, огрне услужни Клитифонт Меланипу иматијон око плећа па онда Меланип са младићем пође на трговиште, које се већ почело пуњити силним мушкарцима из најразличнијих слојева народних.

Пут је Меланипа и Аконтија водио крај двора архонта Харидима. Било је то грдно здање, скоро као каква тврђава; са трговишта се видели само незглобни зидови и грдна капија са предворјем, тако званим пропиљејоном. Кад су њих двојица пролазили, баш је архонт, опкољен сјајном свитом, изашао између стубова. Аконтије опази, да је свештеник Афродитин лако поруменио. Меланип се јави; Харидим се одјави са мирном учтивошћу аристократе, који је свестан свога положаја.

„Глава нашем граду,“ рече свештеник, кад са Аконтијем измаче подаље, „Харидим, строг, неприклонив човек, пре рођен за тираниду, него за достојанство архонта, али — то му морају признати и противници — одушевљен поштенom вољом и ватреним родољубљем.“

„У истину,“ одврати Аконтије, „изгледа као владар; мора да воли и сјај, јер ја ни у Атини нисам видео такву свиту, на којој трепери само злато и скрлет. То је мал те не персијски!“

„Становништво милује ту гизду,“ рече свештеник. „Међу тим се не сме порећи, да је Харидим далеко од претераног раскошја источњачког. Ма да бегенише сјај, ипак је Грк. И у расипању свом има племените мере.“

Ишли су тако даље. Улице су биле све уже и неугледније, па онда опет шире али још мање господске, док се обојица не задржаше пред бело окреченом кућом крајњег предграђа.

„Ту седи Коронида, удовица пафлагонског неког баштована,“ рече свештеник. „Оно мало просторија своје куће издаје под кирију а сама се задовољава с кујном. Још је пре кратког времена седио овде млад образник, који је обећавао много, али га на жалост у пићу убије прзница неки његов друг. Овде се на пољу слабо траже станови. Но ако Коронида и преко очекивања не буде имала празна стана, она ће нас упутити, где ћемо одмах наћи, што желимо.“

Закуца на капију. Стара пријатна бака, с косом белом као снег, отвори. Меланип пружи руку уплашеној баки, допусти, да увела њена уста пољубе руку његову, па онда каже, рашта је дошао.

„Баш у добри час!“ кликне Коронида. „Ходи само, часни Меланипе: покашћу ти, чиме могу послужити момче то. Празна је радионица оног Лиђанина, што га у пићу утукоше, а то вам је видна, угодна соба са широким вратима, па има и прозор.“

С тим речима проведе њих двојицу преко дворишта до дугуласта четворокута, где је некад Лиђанин боравио. Соба је сарамерно била пространа и видна; намештај наравно ограничавао се само на најнужније. Али шта је марио Аконтије за скупоцене ћилимове и за клупе од туча са пантерским ногама? Што је мање одаја та личила на доматијон у племићким кућама Атинским, тим је савршеније био он упућен, да сав украс живота свог потражи у сопственој својој творилачкој вештини.

Свота, коју је Коронида захтевала за стан заједно с раном, тако је била малена, да је он одмах пристао. За тренутак је израчунао, да ће тако са својом готовином моћи живити више него осам месеци. А шта се не би могло све десити за то време!

„То је дакле готово!“ рече свештеник. „А сад, Аконтије — је ли, синко, то не ћеш заборавити? — у кући Меланиновој затећи ћеш свагда пријатеља, који ће те раширених руку дочекати! Остај здраво — па желим ти среће за рад и радосна успеха свим твојим наканама!“

За тим остави младића сама с новом газдарицом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Аконтите пак, одморивши се мало, оде у суседство, да купи свега, што му треба. Робови трговачки одмах су му покуповане ствари однели у стап: глине,

свакојаког посуђа, неколико дасака а пре свега балван мрамора човекове висине; тај су балван метли међу врата и прозор. (Наставиће се.)

У СЛАВУ И СПОМЕН ТОДОРУ ПАВЛОВИЋУ.

ГОВОР АНДРИЈЕ М. МАТИЦА

О СВЕТКОВИНИ У КАРЛОВУ НА МАЛУ ГОСПОЛИНУ О. Г.

Поштовани зборе!

Давно је било смишљено и скоро изведено, а данас је ево извршено, што је српски народ дуговао своје врлом сину Тодору Павловићу, новинару и књижевнику српском. Св. црква благословила је и осветила споменик овај, који се диже близу оног места, где почивају утруђене кости вредног српског радника на пољу књиге и просвете српске.

Биће од старијих људи и одавде а и са стране, који су лично познавали врлог покојника; али многих има, који нити су га познавали лично, нити су можда иначе шта о њему чули.

Данас се ево прилика дала, да учинимо спомен врлом родољубу Тодору Павловићу, да освежимо спомен и сећање наше на њега, који је читавог свог века, док је жив био, мислио и радио само за српски народ.

„Матица Српска“ уобичајила је, да се оним Србима, који имају заслуга за српски народ, држи у свечаној седници лицем на св. Саву спомен и говор у дворани Матичиној у Н. Саду. Такав је спомен и говор држао покојни др. Ј. Суботић пок. Тодору Павловићу о св. Сави год. 1871. Али и ову прилику није могла Матица Српска пропустити, а да се не сети по ново многогодишњег и вредног уредника Летописа и заслужног секретара Матице Српске, Тодора Павловића.

И Матица Српска, да покаже пијетет према заслужном покојнику, изаслала је двојицу својих чланова на ову светковину посвећења споменика, и мене упутила, да рекнем коју у славу и хвалу књижевнику и новинару српском Тодору Павловићу.

Према својим slabим силама, гледаћу, да вам представим живот пок. Тодора Павловића и рад његов на књизи и просвети српској.

Тодор Павловић родио се 1804. год. 14. фебруара овде у Карлову. Отац му је био Паво, а мати Јелисавета. Отац му је био занатом чизмар и уважен човек у овом месту, јер је много година био општински кнез.

Тодор Павловић свршио је славеносрпску школу у месту; кад је отац видио, да му синчић има воље и дара за науку, однесе га прво у Хацфелд да научи немачки језик, по том га је однео прву годину

у гимназију Темишварску, другу годину ради штедње у Вел. Кикинду, трећу због мађарског језика у Сегадинску, четврту пак годину у гимназију Карловачку. У Карловцима је свршио четврти, пети и шести гимназијски разред. Филозофију је слушао у Сегадину, а права у Пожуну, која је и довршио год. 1825. Из Пожуна дође у Пешту, где је учећи туђу децу себе издржавао и спремао се да постане адвокатом. Практиковао је неко време код адвоката Ракића старијег и за тим, да рекнем речима Дав. Давидовића: „срећном судбином представи се и дође славном онога времена адвокату и српском и мађарском песнику Михајилу Витковићу у практику, од којег је срдечно љубљен био.“

Корак овај Тодора Павловића био је за његову будућност врло важан, јер га је Михајило Витковић због његових способности и трудољубља заволео и велики труд од своје стране полагао, да тако способног младића изобрази. Тако је Т. Павловић постао адвокатом; и могао је бити знаменитим адвокатом Пештанским, да га родољубиво срце његово није вукло на друго што. Код Мих. Витковића упозна се Тод. Павловић са многим угледним људима онога доба, који га сви завољеше; ту га је упознао велики меценат српски Сава Текелија, који је Тод. Павловића као свога секретара у сваком важијем предузећу до конца живота свога питао за савет.

Познанство ово од неоцењиве је вредности по православно Српство у аустро-угарској монархији, јер неуморном заузимању и посредовању Тодора Павловића имамо захвалити, што Сава Текелија није своју задужбину пренео прѣко, онда у кнежевину, сада краљевину Србију. Тодор Павловић уверавао је и уверио Саву Текелију, да нам и овде Српство крепити ваља, јер и овај део српског народа у аустро-угарској монархији важан је део Српства. Сто тинама година бранио је Србин ове крајеве и стекао нову отачбину, где му живити и напредовати ваља.

Тежак је то задатак био за покојног Тодора Павловића; јер ма да је Сава Текелија био јако образован човек, ипак у својим старачким годинама био је човек своје воље. Но ту је тешкоћу умео наш врли покојник савладати, јер је напослетку склонио

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Саву Текелију, да своју задужбину оснује за Србе православне у аустро-угарској монархији и *бесмртни тестаменат Саве Текелије написао је Тодор Павловић својом руком.*

Кад је био Тодор Павловић горе на наукама, особито у Пожуну, имао је прилике, да упозна тамошњи свет, па је често у друштву својих садругова говорио, како су Срби у многом заостали за другим народима. Ту можемо рећи, да је приметак у души Тодора Павловића постављен, што је доцније радио једино на томе, како да се унапреди *црква, школа и књижевност српска*. Блесак у страном свету није га заслепио, нити га занео, па да своје заборави, и да се од свога отуђи, него га је шта више загрејао, да баш Србин буде и остане, па да ради, како да и српски народ може поћи на боље.

Његово српско родољубље нашло је ране и у кући мало час споменутог Михајила Витковића, познатог Србина, који је код Мађара био знаменит човек.

Витковић је био скроз српска душа. Мало је српски писао, али је ипак живио као прави Србин. У његовој се кући живило српски, осећало српски, говорило српски и певало српски. Човек Србин, који је дошао у домаћи круг Михајила Витковића, изашао је из њега као Србин душом и срцем, па ако је имао још и душевног дара, то је од Витковића отишао и као Србин на перу и на делу.

У таквој српској кући постао је и наш Павловић српским родољубом и угледним радином на пољу српског народног живота, особито српске књижевности, која је у оно доба била скоро једини излив народног живота.

Народни живот био је у то доба доста слаб; тада се појављивао тек као семе, које клија у земљи, а не као биљка, која има организован облик и форму.

Дани Рајића и Доситија беху прохујали; у јавном животу Срби су били упућени у калуђере и свештенике, у адвокате и војнике; све друго било је пред њима затворено. Жупаније су биле отворене само племићима, али врло мало српским племићима. У слободним краљевским градовима било је магистратских столица и за Србе, али је таквих градова било врло мало, а осим тога католицизам је и ту притешњавао српски елемент.

И Видаковићева струја почела се губити; народна наша пива требала је јаче ране, па је ону Видаковићеву росицу упила и бујније кише тражила.

Давидовић је почео издавати „Србске Новине“ у Бечу; то је био први покушај у нашем народном животу, да се створи орган, којим да се може диктати и говорити. Али је Давидовић морао прећи у Србију због неких приватних ствари; тиме је додуше

прешла једна животворна искра на ону страну Саве, из које се касније тамо развила снажна струја животне топлоте, али у нашем народном животу у овим крајевима угасила се и та слаба искрица и ми остамо опет у старом мраку.

Вук Ст. Караџић беше издао народне песме, али су оне биле само квасац за нов народан живот; у први мах народне песме нису нашле довољног одзива нити су разбудиле онај живот, који је у њима лежао као приметак. Тек доцније, и то са стране, Копитар и Грим показаше нам, каква моћ лежи у нашим народним песмама; тек онда сташе народне песме на све стране слати светлост и топлоту, загревати срца и духовима давати крила. Вук Караџић беше изазвао борбу на пољу књижевном између јоте и православија, на пољу језика између чисто народног и славено-српског. За ово је требало доста времена, да мисли сазру и да идеја своју силу развије; међу тим се унутрашњи процес развијао у тишини, и тек је кадикад, али врло ретко, севнуло и пукло из те духовне масе.

Глас арфе Шишатовачке, митроносног песника Лукијана Мушицког, беше прохујао као гром кроз духове народа, и духови се заталасаше силно; али као год што у физичном свету после сваког јачег потреса наступа тишина, исто тако и у духовном свету нашег народа наступила је после тога потреса тишина, али таква тишина, у којој резултати потреса сазревају и снагу добивају.

Животна сила у нашем народу била је дакле заљубљана, она је све више бујала, све се већма крепила, и чекала прилику и згоду, како да избије на јавност. Те прилике изазваше год. 1825. „Сербску Лѣтопис“, коју су основали професори на Новосадској српској гимназији: Павле Шафарик и Ђорђе Магарашевић. Као трећи у овоме друштву био је тада млади Јован Хаџић (Милош Светић), који као чинилац онога доба заузима знаменито место у историји српске књижевности.

„Сербска Лѣтопис“ постаде средиштем народног живота српског у овим крајевима. Ту се здружи све, што је у себи осећало живота и полета. Али народ није био довољно приправљен и Лѣтопис буде изложена опасности, да брзо престане, не имајући довољно потпоре да се може издржавати.

Та невоља створи „Српску Матицу“.

Да би помогли Летопису, а да би могли издавати и друге српске књиге, сложи се мало друштво српских родољуба у Пешти. Чланови тога друштва плаћали су при ступању своје 40 фор. ср., како би се могао створити фонд за гореспоменуте цели. На челу те дружине био је *Јован Хаџић* (М. Светић) и тако је он постао *основатељем* Матице Срп-

ске. Матица је издавала Летопис, а уз њега и још неколико књижица, с великим трудом и невољом, но у толико с већом заслугом; али се средства Матице Српске на скоро и брзо исцрпу.

Оваке су биле тада прилике. Задатак је био створити орган за народни живот, који се таласао већ у духовима народних чланова, али такав орган, који би имао услова за опстанак и напредак. Орган тај имао би бити лист, који би мисли народа у себе примао и даље пресађивао.

Потреба времена искала је дакле Летопис, тражила новине; али се види и то, да ти органи нису имали услова, како да се одрже.

Тражио се дакле човек, који ће то да учини, да одржи, што се указало као потребно, да допуни оно, што се појавило као вужно.

И нашао се човек за тај посао; тај човек беше наш врли покојник Тодор Павловић; и то је био прави задатак Павловићев; видићемо, како га је решио.

Сад ћемо да видимо, како је Павловић дошао у то коло, како он баш да добије тај задатак.

Магарашевић изда Летопис за г. 1829. па умре; Светић изда Летопис за год 1831. три чести и остави га; Стаматовић изда као привремени уредник Летописа четврту част за год. 1831. и прву част за год. 1832.; онда Матица позове за уредника своје Летопису младог Пештанског адвоката Тодора Павловића, који се у кући Витковићевој упутио на поље српске књижевности. И тако поче Тод. Павловић уређивати Летопис М. Српске, почињући од друге чести за год. 1832, а то је на броју 29. св. Летописа од почетка и уредио је свега 27 књига до 55. св. год. 1841.

Но међу тим се појави раздор међу члановима Матичиним, који је све жешћи бивао, док напоследку влада не забрани и Летопис и Матицу, која није имала вишег одобрења. То је било концем г. 1834.

Тако је престало књижевно деловање М. Српске.

Шта ће сад да буде? Изгледи по опстанак били су тим гори, што су сами чланови били противници јој и гонитељи.

Сад је ваљало имати човека, који ће својски да се заузме, да се Матица одржи, да влада одобрење изда, и да се набаве средства за издавање друштвеног органа. Ту је требало воље, пожртвовања, пријатеља и необичне истрајности.

Наравно, Павловић као секретар Матице Српске и уредник Летописа био је у првом реду позван да поради на том, како да се одржи Матица и да се продужи издавање Летописа.

У оно доба то је био врло тежак посао. Треба се сетити, какве су биле онда прилике у нашој отаџ-

бини Угарској. У извесним слојевима наших суграђана Мађара појављивала се и на јавност избијала мисао и тежња, да се шири мађарски језик и онамо, где му по правди и правници места није. Све пак, што би томе сметало, сузбијало се на све могуће начине. Па су чак и највиши кругови у државној управи били заданути тим сувише мађарским духом. Кад је тако било, онда је зацело врло тежак посао био, добити од угарске, боље рећи мађарске канцеларије одобрење за један институт, који је тежњи времена, жељи меродавних кругова, и потреби мађарског елемента са свим противан био. Ту је требало и адвокатске вештине, и дипломатке еластичности и демократске живавости и практична начина, да се дође до цели.

За тај посао Павловић је био таман на своје месту, и можда једини у оно време, који је могао што свршити.

Његова својства, спољашња и унутрашња, за то су га препоручивала. Спољашње је био угледан, оделом, понашањем, говором и ходом. Био је познат са свима знаменитијим људима онога доба у Пешти и Угарској. Не ћу ређати имена тих људи, доста што ћу казати, да су сви, који су онда имали гласа у јавности и уплива у државном животу, познавали нашег Тодора Павловића и пријатељски га примали.

Па исто тако и са знаменитијим Србима онога доба био је Павловић у пријатељском одношају.

И са нашим црквеним великодостојницима стајао је Павловић у ближем одношају, као н. пр. с неумрлим песником нашим владиком Мушицким, с епископом Будимским Платоном, с митрополитом Станковићем, код којег је имао највећи уплив.

Па тако исто и са ондашњим књижевницима српским и старијим и млађим, био је Тодор Павловић лично познат.

Кад узмемо ово на ум, и оно, што због краткоће времена немам вам каде причати, онда ће нам бити јасно, што је мало час речено, да је Тодор Павловић био можда једини у оно доба, који је могао што и свршити.

И ма да се својим спољашњим и унутрашњим својствима знао довити и знао свугде наћи, ипак требало је дуго и много труда, дангубе и трошка, да се друштво „Матице Српске“ од краља Фердинанда V. потврди, и да му се орган „Летопис“ дозволи.

То је било концем 1836. године.

Тодор Павловић је дакле *обновитељ* „Матице Српске“; тиме се никако не смањује вредност Јовану Хаџићу (М. Светићу), којему припада прво место у пантеону „Матице Српске.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

И из другог разлога можемо и ваља да назовемо Тодора Павловића обновитељем „Матице Српске.“

Друштво „Матица Српска“ потрошило је, као што рекох, онда сав свој фонд. Томе се не треба чудити, јер није био велики, а издавање „Летописа“ и других књига било је скопчано са штетом.

Кад је од владе била Матица потврђена, у каси њеној није било ништа, ваљало је дакле доћи до новаца. И ту је Павловић врло много учинио. Он је чланове набављао и прилоге купио; на његов позив, његовим посредовањем и уз његов труд приступили су и наши великаши и поједине општине у Матицу Српску и са знатним свотама уписивали се у њене чланове. О томе се можемо лако уверити; ваља нам узети у руке Летопис Матице Српске из оног доба, па ћемо у свакој свесци наћи кад мањи кад већи број нових чланова. Његовим трудом обновила се и ојачала моћ Матице Српске тако, да се могла одржати, и да јој је опстанак осигуран. У томе су послу помогле Павловићу и друге околности. Наиме, кад је била забрањена Матица и Летопис, схваћајући свој задатак, употреби Павловић све своје силе и своја средства, да створи други орган за народни живот. И то му је пошло за руку; год. 1835. почне издавати забавно-поучни лист: „Српски народни лист“, а од године 1836. и политичне новине: „Српске народне новине“. И једно и друго издавао је све до год. 1849.

Преврћући у последње време и једне и друге листове од више година, наилазио сам заиста на дивне ствари, на много златно зрно и из пера самога Павловића и из пера његових сарадника.

Но о томе други пут.

Тиме је Павловић решио своју задаћу; он је народу створио за оно доба органе за народни живот, од којих Летопис и данас постоји; новине пак његове уступиле су места другима, кад се живот народни већма развио, и кад су задобивени услови за издржавање политичких органа; а те услове створити у многом и многом припомогао је и Тодор Павловић, својим многогодишњим радом на пољу народног живота.

Тај рад учинио је, да се Павловић морао оставити адвокације и са свим се књижевности предати. Уредник и родољуб српски Тодор Павловић, који је највише времена трошио на књижевницање, губио је мало по мало своје партаје, и његова канцеларија оста мало по мало празна. Свако ће знати, шта то значи, особито у оно доба, када је једна парница, као што се приповеда, ранила генерације адвоката. Павловић радећи на књижевном и народном пољу, себе је материјално са свим упропастио. Он је био упућен, да живи једино од своје књижевне радње.

Но доходак од књижевне радње и данас је мршав и слаб, а онда је било, још прђе и горе, тако, да је Павловић после 20-годишњег труда, у последњим годинама живота свога живио од милости свога брата и неколико својих пријатеља.

То је била велика жртва, коју је Павловић принео на олтар српске књиге и просвете.

И ако споменути листови није били толико берићетни за Павловића у погледу материјалном, с друге стране стекао је преко њих велик углед и важност у народу. Издавач политичног листа био је велика сила у народу. Као таквом могло је испасти за руком, да Матица Српска добије оне чланове и оне прилоге, које је, као што је мало час речено, његовим трудом и његовим заузимањем добила. Његовим заузимањем постали су чланови у Матици Српској: барон Николић Рудњански, Сава Текелија, Станковић митрополит, и т. д. и т. д. читав низ имена српских, почевши од првих људи у народу па до последњег ратара.

Павловић је дакле скупио око Матице Српске све слојеве нашег народа.

Листовима својим био је Павловић на неоцењиву корист народу српском. „Народни Лист“ његов пружио је прилике млађим силама, да се вежбају на пољу књижевног народног живота, а његове „Народне Новине“ будиле су и јачале српску свест, која је пре њега доста успавана била.

Будећи свест пазио је, да не буде једностран; јер све оно, што је нашао у српском народу да је добро и лепо, то је хвалио, а што је убитачно и штетно, то је осуђивао. Знао је врло добро, да се напредак у сваком народу може постићи: *похвалом, укором и примером*. У свима његовим списима и што је сам списао, и што је други написао и дао, да се штампа у његовим листовима, било је тим духом задахнуто.

Српску свест особито је тиме будио, што је завео као секретар Матице Српске, да се у Матици Српској прославља свети Сава. То је било године 1840. Тада је покојни др. Јован Суботић лепим говором отворио ту прву народну светковину. Светковина та понављала се после сваке године а Павловић је сваки пут у својим листовима достојно и сјајно описивао те светковине. Услед тога за кратко време ретка је била која већа општина српска, где се св. Сава није свечано као први српски просветитељ славио. Данас пак и у оном пуком сецету српском свечано се слави празник светог Саве.

Држим, да сам доста осветлио положај, који је заузимао Павловић у животу нашег народа. Мислим, да сте видели, како је и какву је задаћу себи задао и да је потпуно извео на срећу нашег народа. Кад

све непомућеним оком прегледимо, морамо рећи, да је Тодор Павловић важну али тешку задаћу имао; да ју је великим трудом и многим жртвама извео, и да је знамените услуге учинио своје народу, од којих последице осећамо и ми а осећаће и будући нараштаји српски; . . . али морамо и то рећи, и да је крваво заслужио, да га се народ радо сећа и да га с благословом спомиње.

Година 1848., учини крај Павловићевом делању; грдни потреси од те године задрмаше његов уморени дух, и он мораде отићи са поља рада у стање мира и покоја.

Преставио се овде у Карлову 12. августа 1854. године (пре 34 године) у својој 50 години и почива чело олтара а овде му данас свечано осветисмо споменик, који му подиглоше родољубиви Срби.

Није доживио дубоку старост, али је за свога средњег века много радио и доста урадио, а све без своје икакве користи, него једино на корист моралну и материјалну народу своје.

Рекао сам, да се у његовим листовима налазе многа златна зрна, која ваља сачувати од заборава. Не могу их све овде низати; али пре него што завршим, ипак морам то навестити, да из свију Павловићевих поука и савета излази ово: ваља да pazимо на цркву, школу и књижевност српску; то су три стожера, око којих се окреће судба српског на-

рода у овим крајевима. Многом нареду, који је онда био, а и данас га још има, у нашим јавним и приватним пословима: „узрок смо ми сами, и да би све наше потребе, сами, без туђе помоћи могли намирити, само кад би срца и душе имали. Нас та несрећа гони, да нам некако све оно најгоре испада за руком, што сами уређујемо. А зашто? Зато, што оће сваки само по његовој глави да буде.“

Ове је речи написао сам Павловић у својим „Српским Народним Новинама“ у бр. 27. од 9. априла 1842 год.

Био је добра срца. Пријатељ је био својим пријатељима, какав се само желити може. Као противник био је благ, а уважавао је заслуге и свога противника.

На пољу нашег народног живота био је у оно доба знаменит и чувен Србин, који заслужује, да му овде, где се диже овај скромни споменик, подигнут прилозима родољубивих Срба, и пријатељи и знанци а и млађи свет и унуци српски ускликну:

Слава ти, родољубе, и хвала на труду, који си поднео, на делима, која си учинио, и на жртвама, које си принео из љубави к народу а на корист и славу народа српског.

Слава Тодору Павловићу, врлом родољубу српском!

КОВЧЕЖИЋ

УЗ НАШУ СЛИКУ.

У ниједном крају, где се Срби у овој монархији населише, нема толико задужбина, као у Срему. Дивна Фрушка Гора са својим шумама и долинама, кроз које теку потоци, као створена је за тихи монашки живот. У сву дуж Фрушке Горе има дванаест манастира, за које се чисто не може рећи, који лешје и убавије лежи, а међу манастирима је тима и *Привина Глава*, коју данас у слици приказујемо читаоцима нашега листа. *Привина Глава* лежи на западном предгорју Фрушке Горе према Шиду, лево од друма, који води од Илока у Шид, у врло красном пределу. Не спада до душе међу најбогатије наше манастире, али ревну настојању и труду данашњег игумана *Теодана Косовца* може рећи хвалу, те је уређен, да не може бити боље. Храм цркве слави о летњем св. архангелу Гаврилу, 13. јулија, и тада се сваке године силан српски свет из околице и из подале слегне онамо на молитву.

С М Е С И Ц Е.

(Религијозни назори Африканаца.) „Нахтигалово друштво“ саопштава, као што је познато, врло занимљиве белешке из „црнога дела света“. У листу „Ausland“ донео је Ритнер-Либек из такве једне белешке Меренскога у изводу

ово: Нема томе бог зна колико времена, да би се иначе разумни људи некако са сажалењем насмешили, кад би ко у опште говорио о религијозним назорима гарџвих Африканаца. Тада се још мислило, да је Африканац једино суров, глупав обожавалац фетиша те се по том схватању конструјисао „фетишизам“ као нека врста особене религије, и то као најпримитивнији облик. Под том службом фетишу разумевало се поштовање, које као да црни дивљак указује ма каквом предмету, који му случајно особито падне у очи; свуд се мислило, да су мисли и назори о невидимом свету са свим непознати прастановнику Африке, па се отуд закључивало, да је прерано уносити онамо хришћанство; требали су тобоже Африканци најпре проћи прелазна стадија са тог суровог незнабоштва до хришћанске религије. Но ти се назори исказали, да не ваљају, јер у Африци у опште нема „фетишке религије“, према томе не може бити ни служитеља фетишу у оном смислу, како се пре узимало. И ту је, као што се то већ често дешавало, погрешно тумачење једне речи изазвало целу забуну. „Feitiço“ је реч португиска и значи „врачарија“, но уједно и „амаџија“. При вавилонској конфузији језика, што се у току векова на обалама западне Африке ради споразумјења међу црнцима и белцима, међу Африканцима и Јевропљанима десила, пришили су речи „Feitiço“ значење „светиња“, шта више, тим су именом стали означавати

вати сваки предмет, којем је Црнац давао нека религијозна значаја. Отуда, што је Африканац ствар коју назвао „Feitiço“, наравно да Јевропљанину ни из далека није било јасно, за што је Африканцу кућа која, змија или биљка света. На с тога, што то није било јасно, дошло се до тог погрешног назора, да ни Црнац при религијозним му обредима не руководи никаква мисао те да његова „служба фетишу“ нема никаква дубљег погледа. Мало по мало се развила тама, што је обвијала живот Црнаца; бељац није могао разумети Црнаца, јер му није знао језика, а дуго времена требао, док га је научио. Пошто је неких 40 до 50 црначких и катерекских језика постало књижевним језицима, није више тешко загледати у африкански душевни живот. Па кад човек разумно стане испитивати обичаје Африканаца, мора доћи до уверења, да је њихово, свакако често чудновато, делање основано на одређеним религијозним назорима. Половин религијознога мишљења у Црнаца јесу: вера у бога и вера у духове, Црнци су монотеисте и спиритисте; имају нејасну свтњу о бићу свагда суштег, свемогућег бога; свуда, код свију племена, наћи ће човек име за „божанско биће“. „Молунго“ зове се бог племена средње источне обале до јужно према реци Самбесу. Зулу-племена зову бога „Итонго“, а Басути и Бечуани зову га „Модимо“. Пита се сад, какав појам спајају они са својим богом. На основу досадањих испитивања изгледа, као да се африкански бог не замисли као „лице“. Басути и пр. безлично употребљавају реч „Модимо“, која се слободно може превести са „оно, што је највише“; они канда под том речи разумевају промисао, дух, свемоћ, као и Зулу-племена под речи „Итонго“. Како Црнац не познаје лична бога, то овај у скаскама не може долазити као биће, које ради; чак и у оним легендама, које извештавају о створењу рода људскога, не игра лични бог никакву улогу; на његово место као посредник долази полубог неки, кога Зулу-племена зову „Устулункулу“ а Басути „Хубеане“. За тога се каже, да је људе створио и да им и смрт шиље — од прилике иста улога, какву Прометеј игра у грчкој митологији. Са свим је погрешно име прачовека — демијурга — супститујисати за име бога. Поштовања у нашем хришћанском смислу не указују Црнци ни богу, ни творцу; духе умрлих поштују службама, жртвама, молитвама, које се понавјаше означавају са истом основном речи, само што има личан предлог те се реч употребљава у смислу личне ознаке. „Дах“ — душа, дух — човеков враћа се у земљу к оцима, у државу мртвих; оданде се сенке враћају натраг на земљу — то је од прилике магловита представа Африканчева о умрлима. Колико је та представа тавна, толико се ипак јасно исказује у његовом поступању са мртвима. Сва племена приносе жртве умрлима, пре свега поглавицама; са поглавицом саране робова живих, са владаркама робина; кад умре краљ, закољу једног министра, да краљ на оном свету не буде без углавља. Тако приповеда познати путник Висман за племе једно, које живи

у јужном кориту Конга, како купује робова у велико једино у ту сврху, да се сваком умрлом саплеменику принесе жртва. Кафери кољу свом умрлом поглавици стотинама марве, којој рогове наслажу у томилама поред гробова и над гробовима. Најће ли на народ зараза каква или суша, то се онда кољу нове жртве на гробовима краљева. И болести појединих лица су по мишљењу Црнаца дело духова појединих умрлих сродника, који заосталима још и после њихове смрти завиде и муче их. Духови ишту и марве; да би их човек умилостивио, мора им дати марве путем жртвовања; стане ли таква марва рикати, то јест стане ли призивати богове, то онда важи као повољно знамење. Крв се пролије на страну. Кошти се сагору, тако исто и маст, а месо се преко ноћ обеси у колеби, да се духови осмоче њиме. У обичају су и течне жртве, пиво, млеко и т. д. Уз жртве се читају молитве, у којима се умрли призивљу поименце те се њима моли. Даље се духовима жртвују људи, кад се оснује село, кад се у пролеће њиве ору, кад се пође у рат, једном речи: при свим важнијим стварима; али се тада жртвују и животиње и шиће. Херереси сваке године терају марву умрлога на његов гроб; ту стану дупати и викали: „Ху, ху! ево нас са твојим драгим воловима!“ Батлоке, племе у северној Трансвалији инсценују сваке године предачку славу; народ се слегне те оплакује покојнике. Даље се сипају течне жртве на црвце, које је посађено по двориштима у спомен претцима као символ бесмртности; тузи се онда за једну ноћ вичући и појући. По томе се може рећи, да већина онога, што се до сад говорило о служби фетишу, стоји у свези са веровањем у духове; а ако се говорило о засебним „фетишким домовима“, то су биле куће, у којима је седео који поглавица, па је ту и сахрањен. По разним се местима виде „фетишке лутке“ — то су пластични, наравно спољашње сурови прикази извесних лица; човек се чуђи, што Црнац змију гради „фетишем“ — змија није ништа друго до отеловљење добрих домаћих духова, нарочито поштују царску змију као [отеловљење овог или оног поглавице. Од духова добија врач своја оракула, било тиме, што ти духови уђу у њ те из њега говоре, било тиме, што им се он моли а уз то баца коцке па се по њиховој констелацији дознаје прошло, садашње и будуће. Помоћу духова налази врач и „медицину“ — каткад баш праву, од траве и биља, већином пак амајлије у облику зуба, канци, камења, корења или прашака, које се носе око врата или у хаљинама, да би донеле срећу а одагнале несрећу. Ма колико да је поље, које сујевера тиме осваја, и ма како мрачна да је игра, која бива с тим амајлијама, и ма како да имамо права рећи за Африканца да верује у „фетиш“: ипак не зна он за „службу фетишу“! Свакако се пак не може дуже тврдити, да Африканац нема никакве религијозне представе, назори га његови шта више чине вештим, да прими хришћанство; једино ће оно некад сатрти његов страх од духова и смрти.

САДРЖАЈ: Крај. Песма А. Гавриловића. — Хања. (Наставак.) — Вера, љубав и нада. Песма Саве Д. Мијалковића. — Афродита. Роман из старе Јеладе. Написао Ернст Екшгајн. — У славу и спомен Тодору Павловићу. Говор Андрије М. Матића о светковини у Карлову на малу Госпојину о. г. — Ковчежић. Уз нашу слику. (Манастир Привина Глава у Фрушкој Гори.) — Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваког четвртка на читавом табаку. Цена му је 5 њор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара или 6 ф. на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата администрацији „Стражилова“ у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожина у Београду.